

Sisällys

TUULIA TUOMI: Esipuhe 9

HANNU TAKALA: Johdanto 11

I YMPÄRISTÖ

JUKKA-PEKKA PALMU:

Vedestä nousee maa 17

Yleistä 17

Geologinen kehitys jääkausien aikana 17

Jääkausiaika 17

Mannerjäätikön sulamisvaihe 18

Geologinen kehitys jääkauden jälkeen 22

Puusto jääkauden jälkeen 26

AULI BLÄUER:

Eläinten merkitys menneisyyden ihmisyhteisöissä

Päijät-Hämeessä 28

Johdanto 28

Miten menneisyyden eläimiä tutkitaan? 28

Pyyntikulttuureiden metsästäjä-kalastaja-
keräilijät 29

Eläimet ja karjanhoito 31

Kalastus tärkeä osa elinkeinoja 33

Eläimet uskomuksissa 34

Ihmisen ja eläinten vuosituhannet 36

PETRI TALVITIE:

**Muuttuva ilmasto ja maatalous Päijät-Hämeessä
esiteollisella ajalla 37**

Johdanto 37

Maanviljelyn varhaisvaiheet 39

Kaskiraivioita ja sarkapeltoja 40

Pieni jääkausi 44

Kadot ja niistä selviytyminen 46

Katovuosista nälkäkriiseihin 48

II YKSILÖ JA YHTEISÖ

TIINA ÄIKÄS:

Ihminen ja muuttuva ympäristö kivikaudella 53

Varhaiset saapujat 53

Asumisen jälkiä 57

Ihminen ja ympäristö kivikaudella 59

Merkkejä maanviljelystä 63

Ihmiset yhteisössään 63

Liikkuminen ja kontaktit 65

TIINA ÄIKÄS:

Viljaa, rautaa ja esi-isiä 67

Siirtyminen metallin käyttöön 67

Maanviljelyn ja karjanhoidon omaksuminen 67

Kalmistot esi-isien muistamisen paikkoina 69

Uhreja kiville ja lähteisiin 72

Asuinpaikkoja ja linnavuoria 74
Ruoka ja vaatetus 76
Liikkuminen ja kontaktit 77
Lopuksi 79

VILLE LAAKSO:

**Kun ympäröivä maailma kiinnostui
Päijät-Hämeestä 80**
Muutoksia ja jatkuvuutta esihistoriallisen ja
historiallisen ajan taitteessa 80
Asutus ja sen jatkuvuus 80
Ulkopuolisen vallan saapuminen: Ruotsi vai
Novgorod? 82
Kristinuskon omaksuminen – vaikutteita idästä ja
lännestä 84
Kirkonkylät ja keskiaikainen kulttuuri-
maisema 87
Kadonneet kyläkalmistot 88
Päijäthämäläisten geeniperimä – keitä he olivat
ja keitä he ovat? 89
Keskiajan perintö: murros ja jatkuvuus 91

ANU LAHTINEN:

**Järvi, maantie ja Lahden Kalle –
Lahden seutu keskiajalla 92**
Johdanto 92
Lahden seutu osana suurta valtakuntaa 94
1500-luvun lahtelaiset 98
Lahti, keskiajan kohtaamispaikka 102

TIINA MIETTINEN:

**Kolme piikaa –
kolme kohtaloa Päijät-Hämeestä 103**
Taustaa 103
Agneta Knuutintytär – suojaava sukupiiri
hyvässä ja pahassa 103
Sofia Antintytär ja aatelismiehen naimakaupat 107
Maija Leena Juhontytär – torpantytöstä piiksi 110
Kolmen naisen matkassa 113

MERJA UOTILA:

**Käsityöläiset kaakkoishämäläistä arkea
muokkaamassa 115**

Johdanto 115
Käsityö maalla ja kaupungissa 116
Seppämestarit, nuo taitavat takojat 119
Pitäjänräätilit miesten vaatettajina 120
Suutarien palvelusten kasvava tarve 121
Harvalukuiset erikoiskäsityöläiset 123
Lopuksi 128

PÄIVI REPO:

Elämää Lahden kylässä ja kauppalassa 129
Johdanto 129
Kyläläisten yhteydet ulkomaailmaan 129
Arkeologinen aineisto kertoo kylän
vauraudesta 131
Käsityöläisten ja verstaanomistajien Lahti 132
Elämän reunaehdot: Lahti osana Hollolan kuntaa ja
Venäjän keisarikuntaa 133
Elämän turva: kirkko ja perhe 135
Raittiusliike ja tehdasmainen alkoholin-
valmistus 136
Kauppala kuntoon 136
Lahti kypsyy kaupungiksi 139
Kohti uutta aikaa 141

TUOMAS HOPPU:

Murrosaikojen Lahti 143
Kaupungiksi suurlakon varjossa 143
Hennalan rakentamisesta maailmansodan
vuosiin 146
Levoton vuosi 1917 148
Sisällissodan puhkeaminen 151
Punainen Lahti 152
Suomen sodat 1939–1945 155
Loppupäätelmiä 156

VELI-PEKKA LEPPÄNEN:

Rauha, kasvu, taantuma –

Lahden kehityspolkuja sodasta lamaan 158

Johdanto 158

Evakot tuovat eloa 158

Teollisuuden kaupunki 163

Koulua ja oppia 165

Politiikkaa ja kuntapolitiikkaa 167

Olavi Kajala, kaupunginjohtaja 170

Urheilukaupunki – vaiko sittenkään? 172

Lama lyö Lahteen – kaksi kuvaa 176

    Tapaus Raute 176

    Tapaus Mononen 177

Lopuksi 178

JUHA KETO:

Lahti etsii ympäristönsuojelun suuntaa 179

Vesiensuojelun varhaisvaihe 179

Jätevedet Vesijärven uhkana 179

Vesijärvi-projekti 183

Vesijärven tila heikkeni uudelleen 1990-luvun
lopulla – Vesijärvi-projektin toinen vaihe 186

Vesijärven kunnostus vaikutti ranta-alueen
kehittymiseen 187

Ympäristönäkökohdat kaupunki-
suunnittelussa 188

Lahden suuntautuminen ympäristö- ja yliopisto-
kaupungiksi 190

III AIKAKAARIA PÄIJÄT-HÄMEEN HISTORIAAN

HANNU TAKALA:

Jään reunalta Hollolan kalakäräjiin 195

Asutuksen alku 195

Kivikauden asutus vakiintuu 198

Päättävä kivikausi ja metallien
ilmaantuminen 199

Raudan voitto ja esihistorian loppu 201

Lopuksi 202

ANU LAHTINEN:

Metsäseutu ja kasvavia kyliä –

Lahden seutu osana esiteollista Suomea 203

Aluksi 203

Elämää maatalousyhteisössä 204

Lahden seutu mukana muuttuvassa
maailmassa 209

Lahden seudun historian suuret linjat 211

KATI MIKKOLA & ANTTI KARISTO &

ANTTI HÄKKINEN:

Kylästä kauppalaksi, kauppalasta kaupungiksi 212

Johdanto 212

Nälkävuosien ja ratatyömaan Lahti 212

Lahden kaksi liikkeellelähtöä 215

Lahti kaupunkimaistuu 224

Nopeammin, korkeammalle, kauemmaksi 230

Muistaa ja unohtaa 235

MIKKO-OLAVI SEPPÄLÄ:

Lahti, kulttuurin ja taiteen kaupunki 239

Kulttuurista kaupunki tunnetaan 239

Taide harrastuksena ja sivutoimena 241

Moderni, karjalainen Lahti 244

Teollisuus piiputtaa, kulttuuri porskuttaa 248

Kirjoittajat 253

Viitteet ja lähteet 255

Paikkahakemisto 302

Henkilöhakemisto 307